

ISTVÁN BÓNA, *Les Huns. Le grand empire barbare d'Europe IVe-Ve siècles*, Edition Errance, Paris, 2002, 240 p.

Născut în anul 1930, István Bóna s-a remarcat timp de aproximativ o jumătate de secol ca un important arheolog nu numai în Ungaria, ci și pe plan internațional. Foarte bun cunoscător al perioadei marilor migrații, a publicat numeroase lucrări științifice, dintre cele în legătură cu subiectul acestei lucrări putându-se aminti: *A népvándorlás (Migrația popoarelor)* în primul din cele zece volume ale lucrării *Magyarország története (Istoria Ungariei)*, Budapesta, 1971, p. 297-342, *Die archäologischen Denkmäler der Hunnen und der Hunnenzeit in Ungarn im Spiegel der internationalen Hunnenforschung*, în *Ausstellungskatalog Nibelungenlied*, 1979, *Hunok (Hunii)*, p. 1-24 și 104-110 în *Magyarország története. Előzmenyek és magyar története 1245-ig (Istoria Ungariei. Originile și istoria ungară până la 1245)*, Budapesta, 1984 (ediția a 2-a, 1987, p. 265-288 și 1588-1590). În anii următori a mai publicat: *Die Hunnen in Noricum und Pannonien. Ihre Geschichte im Rahmen der Völkerwanderung* în catalogul *Severin zwischen Römerzeit und Völkerwanderung*, Linz, 1982, p. 179-200. Lui Bóna i se mai datorează și vocile: *Hunnen*, în *Lexikon des Mittelalters V*, München, 1990, p. 222-224 și *The Huns* în *History of Humanity*, III. *From the Seventh Century BC to the Seventh Century AD*, Paris, 1995, p. 242-243. Autorul a fost profesor la Facultatea de Arheologie a Universității de Științe Umaniste din Budapesta și membru al Academiei de Științe din Ungaria, încetând din viață la 4 iunie 2001.

Volumul prezentat în aceste rânduri reprezintă versiunea franceză a lucrării publicată în Ungaria în anul 1993 sub titlul *A Hunok és nagykirályaik (Hunii și marii lor regi)*. O ediție germană a apărut anterior la Stuttgart în anul 1991, sub titlul *Das Hunnenreich (Imperiul hunilor)*. Inițiativa traducerii acestei cărți în limba franceză se datorează unei cercetătoare de origine maghiară, Katalin Escher. Studiind pentru teza de doctorat la Universitatea din Paris mărturiile arheologice ale celui de-al doilea regat burgund (443-534), ea s-a documentat și asupra hunilor. Interesul sporit al istoricilor pentru această lucrare justifică realizarea unei traduceri complete a acesteia. Iaroslav Lebedynsky a verificat traducerea și s-a ocupat de editare. Lucrarea beneficiază de ultimele

⁷ I. T. Dragomir, *Necropola birituală Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. III-IV e.n.), de la Lunca, regiunea de sud a Moldovei*, în *Danubius*, 19, Galați, 2001.

⁸ V. Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea- a doua jumătate a sec. al V-lea)*, București, 2004.

⁹ V. Petrauskas, *Die Gräberfelder der Černjachov-Kultur von Kosanovo und Gavrilovka – eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten*, în *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 84 (2003), Mainz am Rhein, 2004, p. 223-351.

¹⁰ O. L. Șovan, *Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Mihălășeni (jud. Botoșani)*, Târgoviște, 2005.

corecturi și adăugări ale lui István Bóna, trimise cu câteva zile înainte de a deceda.

După cum afirmă în prefața lucrării, scopul pe care și-l propune autorul este acela de a reda o imagine cât mai realistă asupra hunilor, a civilizației lor și a rolului pe care aceștia l-au avut în desfășurarea evenimentelor din Europa în secolele IV–V. Pentru aceasta, Bóna încearcă să combine și să apropie sursele scrise și dovezile materiale. Ca manieră de lucru, István Bóna și-a concentrat atenția mai ales asupra descoperirilor arheologice, fără a neglija investigarea surselor narative.

Considerăm necesar să facem o precizare asupra folosirii termenului de „huni” în istoriografia modernă. Acesta a fost atribuit în epocă mai multor triburi diferite, dar treptat, el a devenit un termen arhaizant, folosit la fel ca cel de „sciți” pentru a desemna diverse populații nomade venite din răsărit în stepele pontice și dunărene și utilizat până târziu în istoriografia bizantină și latină medievală. Ceea ce istoricii moderni înțeleg prin „huni” sunt de fapt acei huni „attilanici” sau „regali”, care s-au stabilit în Câmpia Panoniei și au format puternica confederație de triburi ce a atins apogeul sub Attila și s-a prăbușit sub fiii acestuia, numită de István Bóna „Imperiul hunilor”, termen ce pare însă cam forțat. După prăbușirea puterii hunilor attilanici, în stepele ponto-caspice devin active o serie de triburi „hunice”: kutriguri, utiguri, oguri, onoguri, sabiri, akatiri/akatziri (aceștia din urmă erau amintiți și în vremea lui Attila) etc. O parte dintre aceste triburi au migrat în stepele ponto-caspice mai târziu și probabil au avut origini diferite, însă o parte a lor se stabilise deja în acele teritorii din timpul lui Balamber, sub conducerea căruia i-au înfrânt și subordonat pe ostrogoți. Hunii attilanici erau o parte a acestor „huni”, care nu au reprezentat niciodată o unitate, totdeauna existând mai multe centre de putere. Nici Attila, în perioada sa de apogeu, nu a stăpânit asupra tuturor triburilor hunice. Majoritatea specialiștilor, când vorbesc despre „huni”, îi tratează doar pe cei attilanici. Aceste triburi nomade sunt destul de greu de clasificat pe criterii strict etnice.

Lucrarea profesorului budapestan este structurată în două părți: una dedicată reconstrucției evenimentelor de la pătrunderea hunilor în stepele nord-pontice și intrarea lor în vizorul istoricilor din Imperiul Roman, până la prăbușirea puterii hunilor în centrul și estul Europei (p. 15–77), și o a doua parte, dedicată prezentării și comentării rezultatelor arheologice (p. 79–156).

Prima parte este precedată de un tabel cronologic (p. 12–13), care rezumă evenimentele istorice petrecute între anul 375, când hunii distrug Regatul ostrogoților, și anul 469, când Dengitzic, fiul lui Attila, este ucis în timpul unei campanii împotriva Imperiului Roman de Răsărit și puterea hunilor se prăbușește.

Intervalul tratat este de aproximativ o sută de ani. Autorul se bazează în special pe scrierile lui Priscus din Panion, care în anul 448 a luat parte la o solie trimisă de împăratul Theodosius al II-lea la curtea lui Attila, unde l-a cunoscut personal pe rege și a avut contacte cu elita hunilor și cu populațiile din cadrul confederației lor.

Priscus redă foarte amănunțit ceea ce a văzut în timpul călătoriei și a șederii sale în reședința lui Attila, fiind cea mai credibilă sursă de informații pentru istoria hunilor. Autorul s-a rupt de imaginea demonizată pe care Ammianus Marcellinus a promovat-o în opera sa, imagine preluată de numeroși istorici. Ammianus, foarte probabil, nu a văzut niciodată un hun, iar informațiile i-au venit, direct sau indirect, de la goții refugiați în Imperiu.

În această primă parte a lucrării sunt abordate mai multe probleme. Pentru început sunt prezentate evenimentele din anul 375, când hunii își fac tumultuoasa apariție în stepele est-europene, distrugând cele două regate ale goților. Relațiile stabilite între noii veniți și Imperiul Roman au alternat între amiabilitate și divergențe, în unele cazuri hunii oferindu-și serviciile militare Imperiului în schimbul unor sume de bani, altelei întreprinzând acțiuni de jaf în anumite provincii. Imaginea pe care ne-au lăsat-o cronicarii din Imperiul târziu, care au scris despre înfățișarea hunilor (Ammianus Marcellinus, Sidonius Apollinarius, Iordanes, Priscus), este analizată comparativ cu dovezile arheologice. Autorul dezbate problema „sărăciei nomade”, susținută de unii istorici, din nou apelând la sursele scrise și mai ales la cele arheologice. Analiza amănunțită a mărturiilor cronicarilor și mai ales a vestigiilor descoperite demonstrează că această teorie nu este plauzibilă. Fiind nomazi, se ocupau cu creșterea animalelor, dar își completau resursele de hrană și prin vânatoare. Confectionau arme și podoabe și făceau comerț cu Imperiul, iar pentru a-și spori veniturile, organizau expediții de jaf în teritoriile învecinate sau chiar mai îndepărtate.

În continuare este prezentată stabilirea și evoluția puterii hunice în Câmpia Panoniei. În epoca lui Ruga, apoi a lui Bleda, puterea hunilor se stabilizează și se întărește, atingând apogeul în timpul lui Attila. Perioada în care a condus Attila este tratată mai amănunțit, datorită informațiilor mai abundente. Autorul prezintă modul în care Attila preia puterea, se face o caracterizare a regelui hun bazată pe lucrarea lui Priscus, apoi sunt dezbătute evenimentele politice din timpul domniei acestuia (445–453). De asemenea, sunt prezentate unele personaje ce au jucat un rol important în epocă. În finalul acestei părți a volumului sunt prezentate circumstanțele morții lui Attila și prăbușirea construcției politice creată de acesta, în vremea fiilor săi.

A doua parte a lucrării începe cu o prezentare generală a vestigiilor hunice, răspândite între Kazahstanul oriental și centrul Europei. Acestea sunt clasificate și se analizează fiecare tip în parte, prezentându-se modul în care au fost descoperite și rolul pe care fiecare dintre acestea le îndeplinea. Din categoriile de descoperiri tratate amintim cazanele, diademele, veșmintele, fibulele, armele (arcuri, săgeți, săbii), piesele de harnașament și ofrandele funerare.

Datorită noilor descoperiri, cunoștințele asupra perioadei hunice s-au amplificat, impunând reexaminarea izvoarelor scrise în lumina rezultatelor arheologice. Vestigiile provin în cea mai mare parte de la elita conducătoare a hunilor. Rădăcinile culturii lor materiale

sunt dificil de sesizat în Asia Orientală, însă în Asia Centrală ea se manifestă destul de clar. Dacă această "nobilime nomadă" a lăsat numeroase urme, nu același lucru este valabil și pentru populația obișnuită, de la care provin câteva morminte și obiecte dispersate. Tezaurile îngropate dovedesc retragerea autohtonilor din calea năvălitorilor. Odată cu noii veniți apar și elemente aparținând unei culturi diferite, de origine orientală, iar altele dispar definitiv din teritoriile afectate de migrații.

Mult timp vestigiile atribuite hunilor au fost cunoscute doar pe teritoriul Europei. Pe baza lucrărilor din a doua jumătate a secolului XX, urmele hunilor au fost semnalate de pe malurile Volgăi și din nordul Caucazului, până în Asia Centrală, pe Obi și Tianșan. Hunii aveau deja, înaintea venirii în Europa, aproape toate elementele culturii materiale și spirituale specifice. Descoperirile atribuite hunilor sunt mai numeroase și mai concentrate în Europa decât în Asia. La est de Volga, în vastele teritorii dintre Ural și Obi, vestigiile se află la distanțe mai mari între ele, de până la sute de kilometri. În Europa se disting anumite zone în care descoperirile sunt concentrate: pe Volga, în zona orașelor Saratov și Volgograd, în regiunea centrală a Caucazului de nord, în

Daghestan, pe cursul inferior al Niprului, în peninsula Crimeea, pe Nistru și Prut, pe valea Buzăului și în Bărăgan, în Oltenia și în pusta ungară, pe văile Tisei și Dunării Mijlocii.

Lucrarea conține 129 de figuri comentate fiecare în parte, detaliat (p. 159–222). Aici figurează toate datele utile despre vestigiile din imagini, împreună cu observațiile critice ale autorului. Volumul este prevăzut și cu șase hărți (p. 14, 84, 89, 134, 157), în care sunt înfățișate deplasările hunilor (p. 14), răspândirea diverselor categorii de artefacte (p. 84, 89, 134) și siturile arheologice de epocă hunică aflate în Câmpia Pannonică (p. 157).

Lucrarea mai conține o listă de abrevieri (p. 9–11) și o bibliografie generală foarte consistentă (p. 223–238). În schimb, sesizăm lipsa indicelui și a notelor. Citatele din cronicile antice sunt redactate fără referințe complete, fiind menționate numai numele autorilor.

Datorită complexității subiectului și a metodei de cercetare adoptată de autor, însumând calitățile unei reale lucrări științifice, volumul prezentat constituie o sinteză esențială pentru oricine studiază epoca hunică.

CORNEL BALLA